

Ülkemizde Mevlâna ile felsefe kavramının aynı cümle içinde kullanılmasının doğru olmayacağını düşünenlerin sayısının az olmadığını tahmin etmek zor olmasa gerek. Bu yaklaşımı benimseyenler genelde Mevlâna'nın yalnızca bir sufi olduğunu dolayısıyla bir felsefesinin olmadığını düşünür ve hatta felsefe ile ilgisinin olmadığını savunurlar. Hâlbuki felsefe “filo/sevgi” ve “sophia/bilgelik” sözcüklerinin birleşmesi ile oluşturulan ve “bilgelik sevgisi” anlamına gelen bir kavramdır. Bu kavram Arapçaya da geçmiş hata feylesof/filozof ve felasife/filozoflar şeklinde başka kavramlarla da zenginleştirilmiştir. Bu kavramları Türkçeye çevirdiğimizde düşünce, düşünmeyi sevmek ve düşünür şeklinde farklı sözcüklerle de ifade edebilir. Sonuç olarak bu kavramı bilgi ve düşünceyi sevmek olarak tanımlayabiliriz. Dikkat edilirse felsefe son derece olumlu anlamlar içeren bir kavram olmasına rağmen İslam ülkelerinde bu kavram üzerinde gizli bir savaş yürütülmektedir. Bu kavram savaşı her ne kadar Gazali ile başlamamış olsa da O'ndan sonra şiddetini arttırdığını söyleyebiliriz. Örneğin, Gazali'den önce el-

Hikmetü'l-Meşrikiyye/Doğu Felsefesi

” adlı kitabının başlığında İbni Sina da “felsefe” kavramı yerine “hikmet” kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Ne yazık ki bugüne kadar bu bakış açısında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Türk İslam medeniyetinde sanki felsefeye ve dolayısıyla düşünceye yer yokmuş gibi absürt bir durum ortaya çıkmakta, akıl adeta şeytanlaştırılarak düşüncenin yerine kalp/gönül kavramı ön plana çıkarılmaktadır. Bizim medeniyetimizi inşa eden Hoca Ahmet Yesevi, Mevlâna, Yunus Emre ve Gazali gibi düşünürlerin akıl ile savaştıklarını; sadece duygu ve sezgileri ile hareket ettiklerini söylemeye çalışmaktadırlar.

Aslında felsefe aleyhtarlarının kafasında cereyan eden bu “kavram savaşı” Don Kişot ve onun yardımcısı Sancho'nun yel değirmenleri ile savaşması gibi deli saçması diyebileceğimiz boş bir uğraştan başka bir şey değildir. “Felsefe” düşmanlığı yapmak tam olarak düşünceye ve düşünceye savaş açmak anlamına gelmezse bile son tahlilde böyle görünmektedir. Farabi, İbni Sina, İbni Rüşd, Heysemi, Biruni, Harezmi vs. gibi önemli felsefe ve bilim insanları ile muhteşem bir başlangıç yapan İslam medeniyeti daha sonra ne yazık ki felsefe aleyhtarlığı noktasına getirilmiştir. Başlangıçta Gazali ile birlikte İslam filozoflarının tezlerine karşı sadece eleştiri düzeyinde kalan tartışmalar daha sonra tam bir felsefe düşmanlığına dönüştüğü söylenebilir. Öyle ki bu kesim Farabi, İbni Sina, İbni Rüşd gibi Müslüman filozofları dışlamakla kalmamış tekfir etmişlerdir. Geriye dönüp baktığımızda bu tartışmaların İslam toplum ve medeniyetine neler kaybettiğini tahayyül bile etmemiz mümkün değildir. Sadece “Batının ilmini alalım ahlakını almayalım” tartışması bile kaybettiğimiz şeyler hakkında bize fikir verebilir.

Mevlâna insan, iman ve aşk felsefesini durduk yerde değil ciddi okumalar yaparak edindiği bilgi ve deneyimine yaslanarak yapmıştır. Mevlâna özellikle Yunan felsefesini detaylı bir şekilde

okuyarak, Sokrates başta olmak üzere Platon, Aristoteles ve diğer Yunan filozoflarından haberdar olmuş bunların kafa yorduğu konuları eserlerinde ele alıp tartışmıştır. Bu nedenle Mevlâna üzerinde özellikle Sokrates, Platon ve Plotinus gibi eski Yunan idealist filozofların etkisi olduğu söylenebilir. Bunların yanı sıra Mevlâna başta Gazali olmak üzere İbni Sina ve Farabi gibi İslam filozoflarının eserlerini okuyarak onların etkisi altında kalmıştır. Örneğin, Mevlâna'nın Mesnevi adlı temel kitabında olay ve olguların birbiriyle bağlantılı olması ve her sonucun bir nedene bağlı olarak ortaya çıkması anlamına gelen “nedensellik/causalite” konusunu açıklarken Gazali'nin Tehafüt kitabındaki görüşlerinden etkilendiği açık bir şekilde görülmektedir. Mevlâna'ya göre evrendeki düzene bakarak aklın hâkimiyetinden söz edilebilir. Yine evrendeki olayların makuliyetini/rasyonelliğini açıklarken Mevlâna sebeplilik ilkesini kullanmaktadır. O'na göre tabiat olayları, yaratıcıdan bağımsız tesadüfen ve gelişigüzel olarak ortaya çıkan, değişen ve gelişen/tekâmül eden bir yapıya değil de en ince detayına kadar bir Yaratıcı tarafından planlanmış bir süreçte işaret etmektedir. Dolayısıyla evrende sünnetullah/adetullah/sebeplilik hâkimdir. Ancak O'nun adetullah/sebeplilik anlayışı “determinizm” şeklinde değil de “indeterminizm” şeklinde tezahür etmektedir. Gazali sebep-sonuç ilişkisinden “el-İktisâd fi el-İ'tikâd” (İtikatta Orta Yol) ve İslam filozoflarının görüşlerini eleştirmeye giriştiği “Tehâfût el-Felâsife” (Filozofların Tutarsızlığı) kitabında bahsetmektedir. Yani Mevlâna, Gazali gibi sebep-sonuç ilişkisinin zorunlu olmadığını kabul etmektedir. Sürekli aynı şekilde tekrarlanması nedeniyle bunlara alıştığımızı söyler. O, sebeplerin gerçek oluşunu ifade eder. İletlemlerle malullerin, sebeplerle sebepli olanların Allah Teâlâ'ya kadar uzanan zincirleme ilişkisi olduğunu, bunu kabul etmemenin imkânsız olduğunu ve de illetle malulün (sebep-sonuç ilişkisinin) yani her şeyin bir sebebi olduğunun makul olduğunu kabul eder. Genel olarak Allah'ın sünneti (sünnetullah); sebepli olan şeylerin sebeplere bağlı olduğu ve eşyadan onların özelliklerinin elde edileceği tarzındadır. (Gazali, 1928, 191; Gazali, 1971, 73; İbni Rüşd, 1998, 628-619)

Mevlâna'ya göre, evrende olayların birbiri ardına gelmesi bizi şaşırtmamalıdır. Onları her zaman art arda gördüğümüz için aralarında bir sebep-sonuç ilişkisi varmış gibi düşünüyoruz. Örneğin, dil ile konuşma arasındaki ilişki alışkanlıktan öte bir şey değildir. Ancak sebep-sonuç ilişkisi bazen bozulabilir. Şüphesiz ki harikuladeliğe (mucize ve keramet), mümkündür. Bunların ara sıra gerçekleştiği de olmaktadır. Böylelikle Mevlâna, evrende bulunan neden-sonuç ilişkisini tamamen Allah'ın iradesine bağlamaktadır. Örneğin, denizin bölünmesi, eabil kuşlarının taş atması vb. gibi olayların neden-sonuç ilişkisi içinde hareket etmediğini görüyoruz. (Mevlana, 1991, I, 44) Dikkat edilirse Mevlâna da Gazali gibi bu konuda örneklerini bizzat Kur'an-ı Kerimden seçmiştir.

Batıda David Hume da Gazali ve Mevlâna ile aynı düşüncelere sahiptir. Öte yandan, Gazâlî'nin nedenselliği yadsımasının en temel güdüleyicisi olan metafizik inançların, mucizenin ve Tanrı'nın evrene her an müdahale etmesine izin veren teistik/dinsel anlayışın, David Hume tarafından reddedilmesini, O'nun ilgisinin daha çok bilgi kuramsal ve felsefi olmasıyla açıklayabiliriz. Daha da ilginç olan husus Hume'un bu konu için seçtiği örneklerin Gazali'nin “ateş” ile Mevlâna'nın “taş” örneği olmasıdır. (Hume, 2014, 24; Hume, 1995, 135 vd.)

Mevlana filozof mudur?

Prof. Dr. İlhan Yıldız tarafından yazıldı.

Cuma, 02 Haziran 2023 23:35 - Son Güncelleme Cuma, 02 Haziran 2023 23:48
